

PILDID EES, SÕNAD SILMADE TAGA

MONIKA LÄÄNESAAR

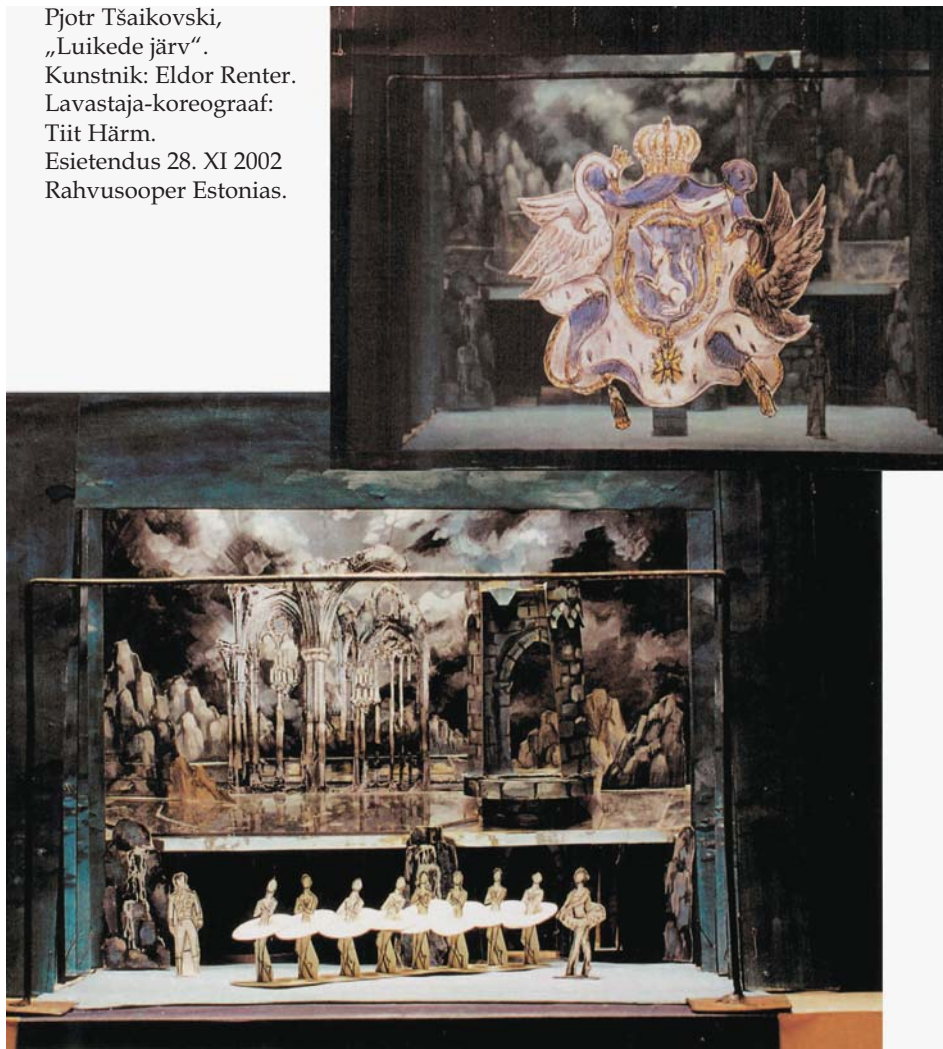
Mari-Liis Küla, Liina Pihlak, Aime Unt, Liina Unt. Kunstniku raamat. Eesti Lavastuskunstnike Liit, 2005, 438 lk.

Meie ahtakeses kultuuriruumis on iga teatriraamatu ilmumine sündmus, ammugi siis nii silma rõõmustava raamatu. Mari-Liis Küla, Liina Pihlaku, Aime ja Liina Undi koostatud, Mari Tuulingu toimetatud ning Andres Tali kujundatud kaheosaline jutu- ja pildiraamat pakub ühe väga värvilise autoportree eesti teatrikunstnikest ning on ühtlasi esimene jõuline katse avada kõnealuse professiooni olemust laiemale avalikkusele. Ilmselt ei ole ühest vastust küsimusele, kellele on see raamat adresseeritud. Raamatuletil torkab teos kind-

lasti silma igatühele, kes armastab suuri värvilisi pildiraamatuid või tunneb lihtsalt huvi teatri ja selle erinevate tegijate vastu. Mis tahes teatrivalas tegutsevale inimesele pakuvad nii lood kui ka pildid kindlasti professionaalset huvi. Käesoleva artikli kirjutamise ajaks on raamatust juba korduvalt kirjutatud, selle tegijaid on pärjatud Kultuurkapitali aastapreemiaga ning raamat on tunnustatud üheks aasta kauneimaks teoseks, näidates ilmekalt, et selles toodud pildid on juba leidnud tänulikke vaatajaid ja arvamused kaasamõtlejaid.

Koguteos koosneb kahekümne seitsme teatrikunstniku vastustest väga erinevatele loomingulistele ja laiemalt teatrit puudutavatele küsimustele. Nii erinevad kui on arvajad, on ka lood ja pildid nende lugude kõrval. Kõigist vastustest, esseedest, tsitaatidest, päevikukatketest ning mälestustest on kokku saanud üks mahukas lugu sellest, millised mõtted, unistused ja pained on nende lavaruumide taga, mida igal õhtul teatris meie ette manatakse. Omamoodi lisaväärtuse annab kokku köidetud kunstnikulugudele ka võimalus tajuda ajaloolist perspektiivi. Meie aastanumbritelt niigi võrdlemisi napi kutselise teatri taustal on Eestis hariduse saanud teatrikunstnike professionaalse eneseteadvuse tee veel poole võrra lühem. Kuigi teatridekoratsioonialast koolitust anti varemgi, hakkas alles Mari-Liis Küla pedagoogitegevus kunstnike *alma ma-*

Pjotr Tšaikovski,
 „Luikede järv“.
 Kunstnik: Eldor Renter.
 Lavastaja-koreograaf:
 Tiit Härm.
 Esietendus 28. XI 2002
 Rahvusooper Estonias.

ter'is 1960-ndate teisel poolel süvendama seni maalikateedris õppivate teatrikunstnike põhjalikumat pühendumist teatri spetsiifikale. Aime Undi õpetajatöö viis iseseisva kateedri loomiseni alles 1980. aastatel.

Loomulikult on iga kunstnikuloo taga üks konkreetne inimene oma elu ja arusaamadega; koos ja mitmekordselt korratuna joonistuvad aga välja mingid ühised sõlmed, mida eri moel lahti püsida püütakse, ning ühised teemad, mida vaid üksikud ei puuduta. Lisaks sellele, et raamat annab detailsemaid sissevaa-

teid teatri toimimise puhtpraktilistesse ja tehnilistesse protsessidesse, räägib see suuresti ikkagi sellest, milline on eesti teatrikunstniku minapilt XXI sajandi hakul, öeldes midagi ka kunstniku, teatri või aja kohta laiemalt. Muidugi on üldistuste libedal jääl alati keegi, kes libiseb teises suunas, ometi annab see raamat võimaluse neid üldistusi luua.

Kohaliku teatriilma kontekstis on raamatupaari üheks loomispaatoseks olnud ilmselgelt vajadus seada stsenoograafi professioni teatriavalikkuse erdasse valgusvihku. Publiku jaoks, koos-

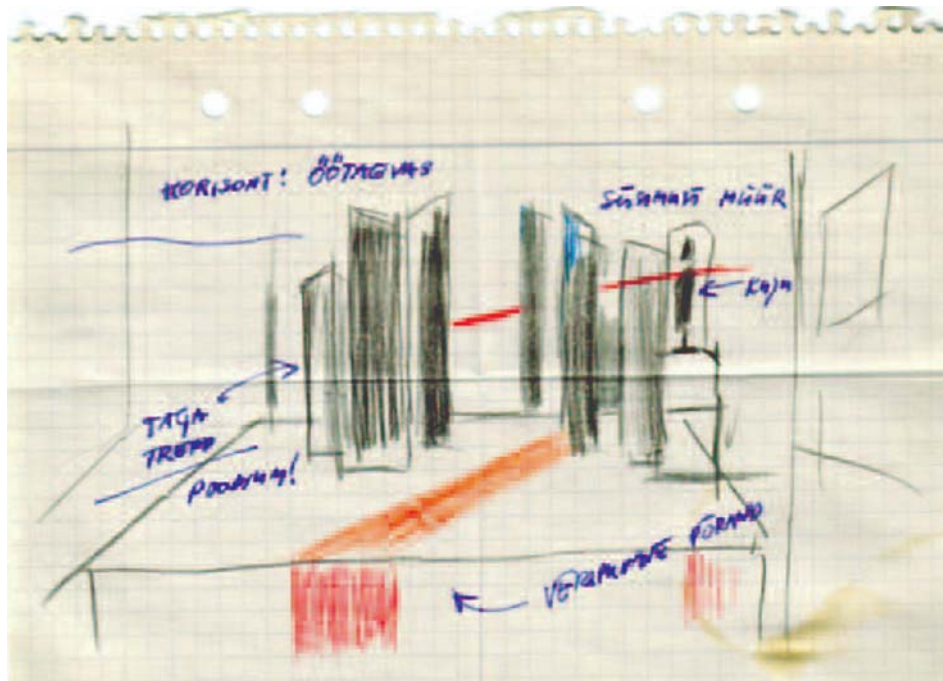
Anton Hansen Tammsaare, „Juudit“. Kunstnik: Ingrid Agur. Lavastaja: Kaarin Raid. Esietendus 13. XI 1983 Ugalas.

tööpartnerite jaoks, paiguti ehk ka endale pai tegemiseks, sest tundub, et keegi teine pole seda ammu teinud.

Enamiku raamatus sõna saavate kunstnike jaoks on igavese teemana tõusnud teema kriitika ja teatripraktika mittevastavusest. Ja nii nagu tavaliselt sel puhul, nähakse probleemi, aga ei otsita põhjusi või väljapääsu. Kui ka praktilises elus tegelikult ju adutakse, et pole vahet, kustpoolt keegi kohalikus teatriilmas lava vaatab, sest laiemas kultuuripildis ollakse ikkagi ühise teatriprääniku eest väljas, siis avalikus kirjasõnas on saanud tavaks tegijate ja professionaalsete vaatajate vahel ikka ületamatut vastastikuse arusaamatuse lõhet demonstreerida. Lavastaja ütleb, et kriitikul puudub teatritunnetus, näitleja ütleb, et kriitik on liiga teoreetiline, ning kunstnik ütleb, et lavastaja ja näitleja saavad kriitiku tähelepanu endale ja et kriitik on üldse ju nangunii pime. Kriitik

ütleb, et ta just nimelt sellest kirjutabki, mida talle näidati. Kõik on nõutud, monoloogid suubuvad endasse. Kell saab seitse ja näitaja näitab, nagu oskab, ja kirjutaja kirjutab, nagu oskab. Kõik tahavad parimat. Nii nagu lavastuskunstnikule on iga vastuvõetav töö põhimõtteliselt siiski isiklik valik, nii on ka kriitiku või teatriloolase jaoks valik see, millest ta kirjutab. Ilmselt on stsenograafiast kirjutamise või kirjutamata jätmise põhjusi sama palju kui kirjutajaid, kuid omal moel peituvad vähese kirjasõnas kajastamise põhjused kindlasti ka lavastuskunsti enda olemuses ja meie teatritraditsiooni tugevamas ajaloolises seotuses just kirjasõnaga.

Küsimusse, mida teatrikunstnikud on korduvalt mitte midagi nägeva kriitika kriitikaks kasutanud, võiks suhtuda kui laiemasse teatriesteetilisse küsimusse, sest ei ole ju teatrikunstniku töö vähene analüüsimine kriitikas mitte nii-

Arhitektifotod

Giacomo Puccini, „Tosca“. Kunstnik: Ervin Õunapuu. Lavastaja: Mikk Mikiver. Vanemuise esietendus 23. VIII 2001 Tartu Raekoja platsil.

võrd küsimus kriitiku sihilikust teatriviisuaalia ignoreerimisest, kuivõrd märksa üldisemast väljakujunenud kaanonist. Märgiks sellest, kuidas ollakse harjunud teatrit vaatama ja analüüsima, ning ka sellest, millist teatrit on näidatud. Ilmselt on kogu meie kultuur läbi aegade olnud rohkem analüütiline kui emotsionaalne ja seega on kirjutatud või öeldud sõna, oma põhiliselt siiski lineaarse loogikaga, omanud kõrgemat hierarhilist staatust kui märksa esoteerilisemasse sfääri jääv paralleelselt kulgev ja vähem selgelt piiritletav visuaalne maailm. Ka kunstnikuraamatu vastustes tõsteti korduvalt esile vana tõde, et kunstnik loob lavastuse visuaalse keskkonna, maailma, milles kõik muu toimib. Ja nii nagu sageli elus, ei küsi inimene enamasti „miks?“ nähtuste kohta, mida ta tajub endastmõistetavana, elementaarsete antud oludena, ei küsi paraku ka professionaalne vaataja väga sa-

geli, miks tuba on sinine või päikesesüsteem kandiline ja roosa. Ilmselt ei ole suur osa kriitikut ka tööpoolest harjunud sõnastama seda manipulatsiooni, mida visuaalkogemus pakub. Värvide ja vormide maailma mõju on suuresti alateadlik ja sõnalise mõtlemise analüütilisse valda on seda sageli raske tõlkida. Pealegi, iga võimalik tõlge tundub liiga isiklik ja objektiivsuse puudumist tajub kriitik oma suurima veana nagunii; kui ka tähemärke on piiratud arv, on lihtsamini põhjendatav ja objektiivsemale analüüsile allavam kiirem paberil kuju võtma. Omal moel võib kriitiku „pimedust“ ehk siiski põhjendada ka sellega, et sageli jääb meie lavadel näha olev kujundus ikka veel mängu haaramata, lihtsalt esteetiliseks taustaks, millega lavalisest tegevusest lahus olevana ei ole ka kirjasõnas midagi peale hakata. Põhjusi, millest selline lavaline üksildus tingitud võib olla, tasuks otsida nii

„Pianoola ehk
mehaaniline
klaver“
(Anton Tšehhovi
ainetel
Aleksandr
Adabašjan ja
Nikita
Mihhalkov).
Kunstnik:
Vladimir Anšon.
Lavastaja:
Elmo Nüganen.
Esietendus:
14. X 1995
Tallinna
Linnateatris.

Priit Grepi foto

kunstniku kohustusest oma looming liiga vara teatri kui tehnilise masinavärgi hammasrataste vahele anda kui ka suhtlemislünkadest lavastajaga.

Kunstnikuraamatus kirjutatu tõestab taas veenvalt, et eesti teater on endiselt lavastajateatri mõiste alla paigutatav nähtus. Enamasti valib ikka lavastaja dramaturgilise materjali ja trupi ning teeb koostööettepaneku kunstnikule. Selles kontekstis tõuseb ka eriti kujukalt esile lavastajanimede puudumine pildiraamatust, mis mõjub otsese irooniana kõigi nende väljaannete suhtes, mis unustavad kunstniku nime pildi kõrvalt. Mis puutub kunstnike ja lavastajate koostöösse, siis loomulikult peegeldavad paljud kirjutised mõttekaaslust, üksteise täiendamist, ühiseid õnnelikke

tööpäevi, kuid paraku tõuseb raamatut lugedes rohkem esile erinevate koostööde varjukülg. Kunstnike allasurutud staatust koostöös leevendab vahel iroonia lavastaja suutmatuse üle visuaalsetes lahendustes kaasa rääkida, vahel lootus vähemalt aastapremiate žürii preemia pälvida, kui koostöö ise piisavalt premeeriv ei olnud, ja vahel nukker konstateering, et ega selline rollijaotus meie teatrites nagunii ei muutu. Mis taas kord toonitab ilmselt ka teatritegijais endis elavat kaanonit harjumuspärasest teatrimudelitest, mida on küll mõnus materdada, kuid enamasti vist siiski mugav ja majanduslikult turvaline säilitada. Ehk oleks aeg seda praktiliste teatritegudega muuta, mis on kahtlemata vähem mugav. Tõenäoliselt piisab

Eesti Draamateatri arhiivifoto

Madis Kõiv, „Peiarite õhtunäitus“. Kunstnik: Pille Jänes. Lavastaja: Priit Pedajas. Esietendus 2. II 1997.

põhjendatud ideest ja julgusest võtta endale suurem vastutus muutmaks raamatus ilmselt kõige rohkem kordunud lauset, mille kohaselt lasub kunstnikel lavastaja poolt tuleva koostööettepaneku passiivne ootus. Pille Jänes lõpetas hiljuti oma Sirbis avaldatud lavastuskunstniku portree nukra lausega kunstnikust, kes võtab oma värvid ja molberti ja läheb ning teeb lava kujundamise asemel midagi hoopis muud. Antud kontekstis teatri jaoks pessimistlikus lausungis võiks tegelikult näha vabadust, mida kunstnikud võiksid rohkem kasutada või vähemalt isiklikus perspektiivis selle võimalusest teadlikud olla. Ja teatrile tuleks ilmselt isegi kasuks kunstnik, kes jõulise ainuloojana väljaspool teatrit naudiks teatris just selle kollektiivsust ja ei tekitaks endale probleeme liigest seotusest teiste ideede ja teostusega. Peale selle on kogu meie teater just parasjagu nii väike universum, et ühelgi planeedil ei ole ilmvõimatu enda jaoks kõige päikselisemasse kohta paikneda

ja teha seda, mida loova inimesena teha tahetakse. See aga nõuab suurust ja julgust vastutada mitte ainult enda eest.

Kas või NO99 koos oma loomingulise eellooga peaks juba küll veenvalt tõestanud olema, et ka Eestis on võimalik teater, kus avaldub lavastaja ja kunstniku ühine selgete piirideta looming. Ning et sel juhul märkab ka kriitik stsenograafiast kirjutada muud kui seda, et eesti teater on pime nagu novembriilm samal laiuskraadil. Ise küsimus on muidugi see, kas ajal, mil näitlejaist on juba ammuilma saanud näitekirjanikud ja teatrijuhid, kirjanikest lavastajad ja kunstnikud ning teatrikunstnikest lauljad ja kirjanikud, on üldse enam põhjust end nii usinalt harjumuspäraste töökirjelduste raamidesse suruda. Vastastikune vaatepunktide nihutamine võiks teatrile tervikuna värskendavalt mõjuda.

Selles raamatus on kunstnikud astunud kirjutaja rolli, vabastavale tundmatule maale, kus unistuste lennutrajektor ei sõltu ei värvipoti suurusest ega

„Julia“ (William Shakespeare'i sõnadel). Kunstnik-lavastaja: Ene-Liis Semper.
Lavastaja: Tiit Ojasoo. Esietendus 8. X 2004 Eesti Draamateatris.

lavastaja või dramaturgi ideest ning millega kaasneb võimalus olla prii õigesti tegemise kohustusest. Hea, et koostajad ja toimetaja on jätnud igale kirjutajale vabaduse vastata küsimustele valikuliselt või neist üldse loobuda väljendamaks just seda, mis igapäev kirjutamishetkel kõige olulisem tundus, viisil, mis näis kõige sobivam. Nii mõnigi kunstnik paneb end imetlema ka sõnataidurliku inimesena. Väga võluvad on näiteks Pille Jänese poeetilised üldistused; Liina Keevalliku barokne sõnaveeretismäng, milles on tunda kirjutaja teadlikkust ja naudingut sellest, mida ta sõnaga teha oskab; Rosita Raua endasemähkiva väga tugevat visuaalset kujutluspilti kandev jutustamislaad; Ene-Liis Semperi lakooniliselt jõuline arusaam oma loomingu; Liina Pihlaku muhedalt irooniline ja paiguti tagasi vaatav enesepeegeldus või Liina Undi oskus õhuliselt ja kujundlikult väljendada vahel vägagi maadligi asju.

Kuna tegu on teise viimase kümnendi jooksul ilmunud professioniraamatuga, jääb üle loota, et ka pärast teatri aasta raamatubuumi leidub teatriprofessionaale, kes tahavad midagi arvata enda elust kunstis. Kui lavastaja- ja kunstnikuraamatule lisanduksid lähiajal ka näiteks näitlejaraamat, teatrijuhiraamat ja kirjutajaraamat, oleks väga huvitav näha, millisesse dialoogi need raamatud omavahel astuvad, millise pildi meie kaasaegsest teatriilmast loovad. Ilmselt tuleb iga ametiraamatu ilmumine meelde, kui tiheprast sõltuvusest on sõlmitud meie teatrivõrgustik ning kui palju lihtsam, suurem ja õnnelikum võiks olla iga teatritegija orbiidilolek, kui tajutaks üksteise toetavat ja vaimustavat kohalolu.